

10 Дәріс

ГОРМОНДАРДЫҢ БИОХИМИЯСЫ. ҚАСИЕТТЕРІ, ӘСЕР ЕТУ МЕХАНИЗМДЕРІ.

Алматы, 2024

“Гормон“ деген терминді 1905 жылы У.Бейлис және Э.Старлинг ұсынған. “hormao” - грек сөзінен шыққан „қоздырамын, қозғалтамын” деген мағынаны білдіреді.

Гормондар дегеніміз – арнайы жасушаларда аз мөлшерде түзіліп қанға немесе лимфаға бөлініп рецепторлары бар нысана жасушаларына арнайы әсер ететін биологиялық активті заттар.

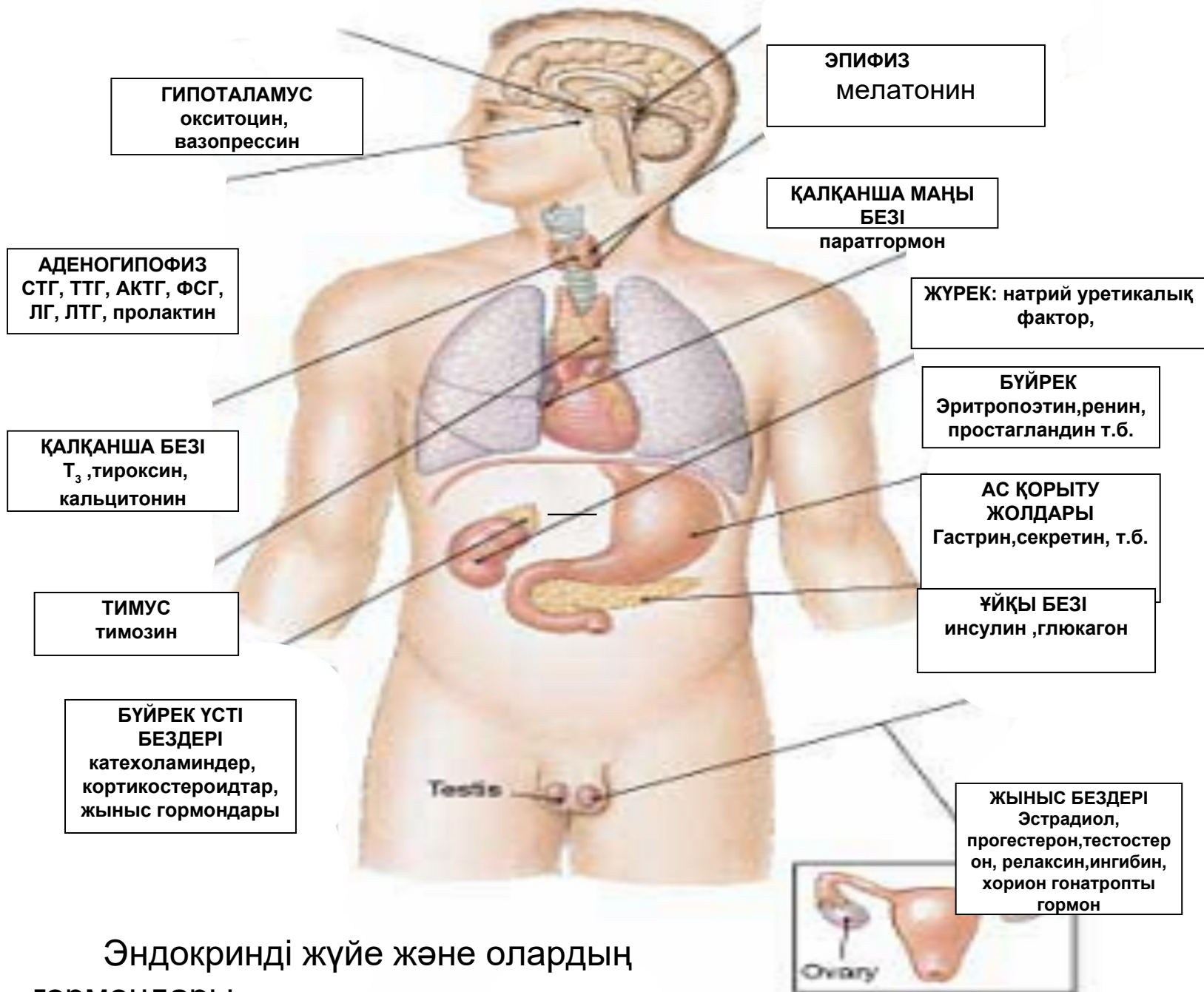
Гормондар арқылы реттелетін ағзаның негізгі қызметтері:

Метаболизм – зат алмасу үрдістерінің әр түрлі жағдайлары (калорияның жиналуы, таралуы, бөлінуі, жылудың түзілуі);

Ағзаның ішкі ортасын тұрақты ұстап тұру (жасуша сыртылық сұйықтықтың көлемі, қан қысымы, электролиттер балансы т.б);

Ағзаның өсуі мен дамуы (жыныстық дифференциация, екіншілік жыныс белгілері, өсу жылдамдығы);

Репродукция (менструациялық цикл, овуляция, сперматогенез, жүктілік, лактация);

Эндокринді жүйе және олардың
гормондары

ХИМИЯЛЫҚ ТАБИҒАТЫ ЖАҒЫНАН ГОРМОНДАР 3 ТОПҚА БӨЛІНЕДІ:

I. БЕЛОКТЫ – ПЕПТИДТІ ГОРМОНДАР:

1. ЖӘЙ БЕЛОКТЫ ГОРМОНДАР.

2. КҮРДЕЛІ БЕЛОКТЫ ГОРМОНДАР.

3. ПОЛИПЕПТИДТІ ГОРМОНДАР

**II. АМИН ҚЫШҚЫЛДАРЫНЫҢ ТУЫНДЫЛАРЫ
БОЛАТЫН ГОРМОНДАР**

III. СТЕРОИДТЫ ГОРМОНДАР

Гормондардың жалпы қасиеттері

- биологиялық әсер етуінің арнайылығы ;
- биологиялық активтілігінің жоғары болуы;
- секретциялануы;
- алыстан әсер етуі;
- гормондар қанда бос немесе белгілі бір белоктармен байланысқан күйде болуы мүмкін; (10^{-6} - 10^{-12} М)
- аз уақыт әсер етуі;
- барлық гормондар өз әсерін рецепторлар арқылы көрсетеді.

•Рецепторлармен басқа да заттар байланысуы мүмкін, мысалы(дәрілік заттар, биогенді аминдер ж\т.б.)

•Рецепторлармен байланысатын заттарды **лигандтар** деп атайды. Рецепторлар жасушаның әр жерінде

(жасуша мембранасының сыртқы бетінде, цитоплазма, митохондрия, ядрода, органелла мембранасында) орналасуы мүмкін.

Рецепторлар барлық жасушаларда кездеспейді және де біркелкі орналаспайды.

Жасушаларда немесе тіндерде белгілі бір гормондарға сәйкес рецепторлар болса оларды **нысана - жасушалар (тіндер) немесе **гормонға-тәуелді жасушалар** деп атайды.**

Гормондардың әсер ету механизмдері

Барлық гормондар метаболизмді жасуша ішілік ферменттердің белсенділігін өзгерту арқылы реттейді .

Әсер ету механизмі бойынша 3 топқа бөлінеді.

Гормондардың әсер ету механизмдері

I механизм- Жасуша ішілік ферменттердің фосфорлану-фосфорсыздану арқылы активтілігін өзгерту жолымен әсер етуші гормондар.

II механизм- белоктар мен ферменттердің синтезделу жылдамдығын өзгерту жолымен әсер етуші гормондар.

III механизм- Субстраттар мен иондар үшін мембраналардың өткізгіштігін өзгерту арқылы және ферменттердің активтілігін өзгерту жолымен әсер ететін гормондар.

Біріншілік механизм

- **Бұл механизм бойынша белокты-пептидтік гормондар (инсулиннен басқа) және катехоламиндер әсер етеді.**
- **Олар гидрофилді гормондар, мембрана арқылы өте алмайды.**
- **рецепторлары плазматикалық мембрананың сыртқы бетінде орналасады. Олар жасуша ішілік “делдалдар” (екіншілік мессенджерлер) арқылы әсер етеді.**

Жасуша ішілік

мессенджерлер:

цАМФ ; цГМФ ;

Ca²⁺ иондары;

инозитолүшфосфат (ИФ₃);

диацилглицерин (ДАГ)

1. Аденилатциклазды

2. Гуанилатциклазды

**3. Кальций немесе
инозитолтрифосфатты**

АДЕНИЛАТЦИКЛАЗДЫ МЕССЕНДЖЕРЛІ ЖҮЙЕ

3 БӨЛІМНЕН ТҰРАДЫ:

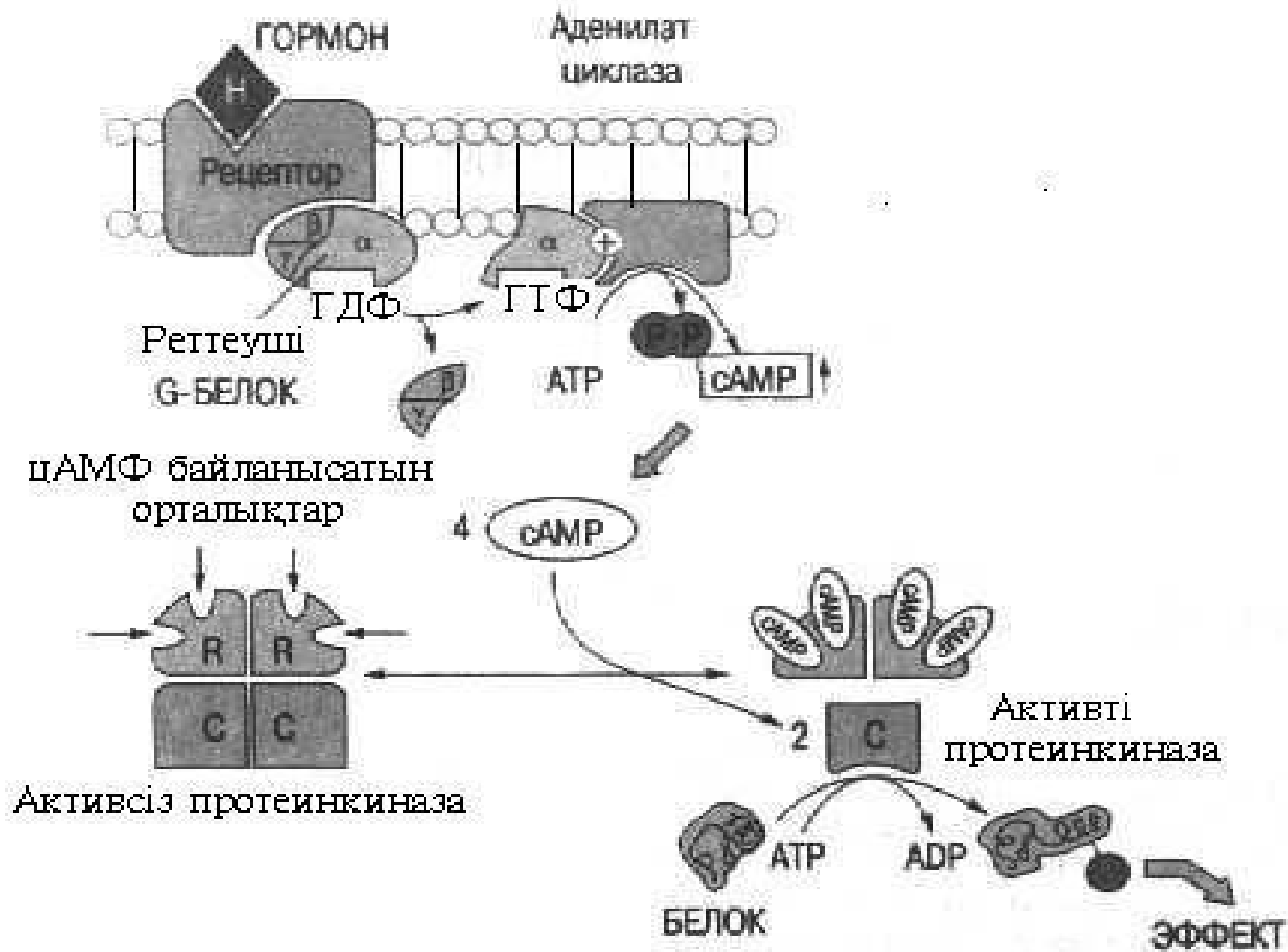
I—ТАНУ БӨЛІМІ; РЕЦЕПТОР ОРНАЛАСАДЫ

II— РЕТТЕУШІ: **G-БЕЛОК . АКТИВСІЗ КҮЙІНДЕ α - суббірлігі ГДФ ПЕН БАЙЛАНЫСҚАН; АКТИВТЕНГЕН КЕЗДЕ ГДФ ГТФ-қа ауысады**

III—КАТАЛИЗДІК . ФЕРМЕНТ АДЕНИЛАТЦИКЛАЗА ОРНАЛАСАДЫ.

аденилатциклаза

АТФ $\rightarrow$ ц АМФ + пирофосфат

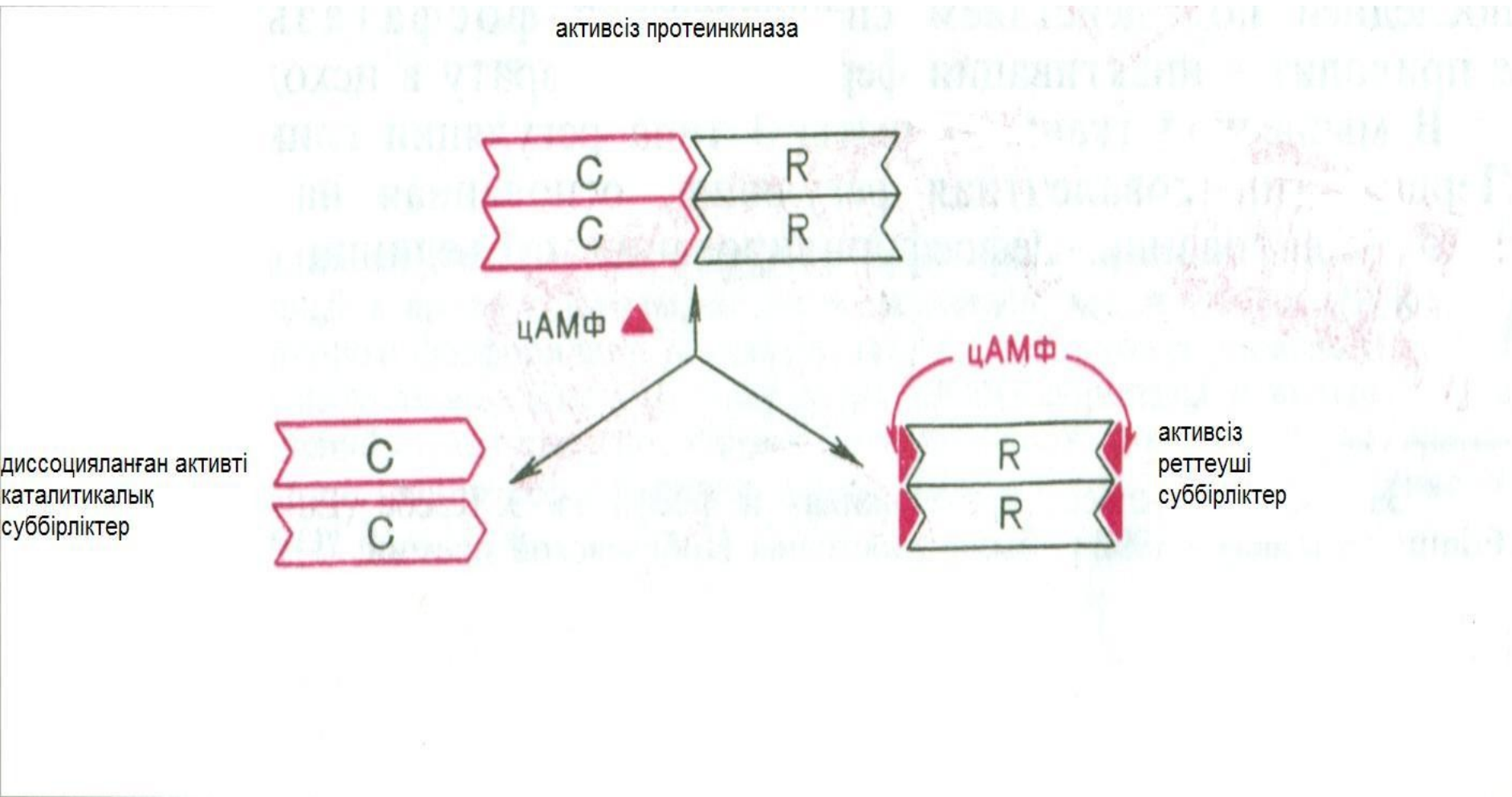
Сурет 4.1 Гормондардың цАМФ арқылы әсер етуі.
 R-реттеуші суббірліктер. C-катализдік суббірліктер

**цАМФ протеинкиназа А-ны
активтейді (ПК А) (цАМФ
тәуелді протеинкиназа)**

ПК А белоктарды фосфорлайды:

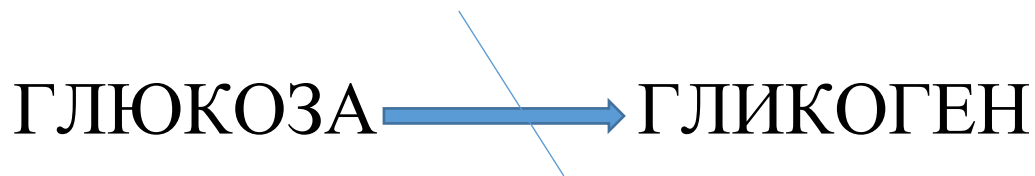
Протеинкиназа А

- ❖ Ядро белоктары фосфорланса транскрипция күшейеді.
- ❖ Рибосома белоктары фосфорланса белок синтезі артады.
- ❖ Мембрана белоктары фосфорланса мембрана өткізгіштігі артады.

❖ Ферменттер фосфорланса кейбірі активтенеді, ал кейбірі активсізденеді

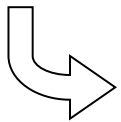
Мысалы гликоген синтетаза –Ф активтілігі төмендейді.

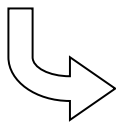
Гликогенфосфорилаза-Ф активтілігі артады.

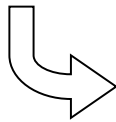
гормон

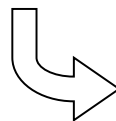
**Рецептор
(Мембрана сыртында)**

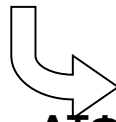
G - белок

**Фермент (аденилатциклаза
гуанилатциклаза, фосфолипаза C)**

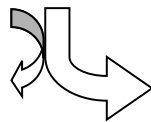

**Екіншілік мессенджерлер (цАМФ,
цГМФ, Ca²⁺, инозитолүшфосфат, ДАГ)**

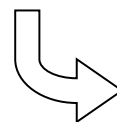
**Протеинкиназалар
(A, G, C)**

АТФ

АДФ

**Белоктар –
ферменттер фосфорлануы**

Физиологиялық әсерлері